

5

НОВА ІМПЕРІЯ

Упродовж кількох десятиліть після капітуляції генерала Лі чоловіки, які керували урядом Сполучених Штатів, трактували міжнародні відносини як менш важливі порівняно з тим, що було під час Громадянської війни. Загрози з боку іноземних держав не існувало, а нагальних справ усередині країни накопичилося без ліку. Першочерговою тоді вважали потребу реінтегрувати до Сполучених Штатів ті штати, які колись належали до Конфедерації. Так само складним виглядало завдання впоратися з величезним економічним зростанням, швидкою індустріалізацією, урбанізацією та збільшенням кількості населення, що його форсувала масова імміграція.

А втім, роки після Громадянської війни були позначені значним сплеском націоналізму й експансіоністських поглядів, що нагадувало 1840-ві – добу «очевидної долі». Знов об'єднавши країну, американці налаштувалися протистояти всьому світові. Вільям Сьюард, який залишився на посаді державного секретаря після вбивства Лінкольна, мусив задовольнитися лише придбанням Аляски, однак наступники поступово втілили більшу частину його прагнень розширити імперію в Тихому океані. А жадоба захопити Кубу й інші частини Карибського регіону ніколи не згасала. Із цих причин й унаслідок важливості іноземних ринків для економіки американська держава інтенсивно долучилася до міжнародних відносин.

Купівля Аляски в Росії («Сьюардова дурість»^{*}) відбулася досить легко. Російські правителі, помітивши непохитний потяг американців до експансії на континенті, побоювалися, що американські поселенці можуть коли-небудь просто захопити Аляску, яка тоді належала Росії. Поза сумнівом, росіянам було б ліпше продати Аляску, і Сьюард погоджувався заплатити 7,2 мільйона доларів – суму, що її росіяни вважали вигідною, бо не знали, що там згодом знайдуть золото. До того ж Росія дедалі більше зосереджувалася на посиленні своїх інтересів у Східній і Центральній Азії. Російський дипломатичний представник у Сполучених

^{*} «Seward's Folly» – так із придбання Аляски тоді глузували в Конгресі й пресі, поза-як саме Сьюард домовився й підписав угоду про купівлю Аляски 30 березня 1867 року.

Штатах підкупив* неслухняних членів Конгресу, й угоду про купівлю ратифікували. Сьюард лише на один крок наблизився до втілення своєї мети, проте під час його перебування на посаді Сполучені Штати також висловили претензію на Мідвей – атол у Тихому океані, на якому мешкали лише чорноногі й темноспинні альбатроси.

Сьюард, звісно, прагнув значно більшого. Він хотів заволодіти каналом крізь перешийок між Північною і Південною Америками, базою в затоці Самана в Домініканській республіці, Вірджинськими островами, Данською Вест-Індією – цебто запанувати над східними підступами до каналу, що його він міг би збудувати крізь територію Панами. Сьюард насправді домовлявся про угоди, щоб заволодіти цим усім, проте жодної угоди так і не ратифікували. Щоб забезпечити підступ до каналу з боку Тихого океану, він передбачливо вважав за найліпше приєднати Гаваї. За життя Сьюарда всі ці прагнення зійшли нанівець, зокрема й тому, що тогочасний президент Ендрю Джонсон боровся з імпічментом, а країна потерпала від внутрішніх проблем.

До внутрішніх справ, якими переймалася країна в епоху після Громадянської війни, належало й розташування корінних американців. Батьки-засновники вважали індіанські племена народами й уклали з ними угоди, проте колоністи постійно порушували ці угоди, просуваючись на захід континенту. 1871 року Верховний суд США визнав законними подальші порушення прав індіанців, надавши Конгресові право скасовувати чинні угоди. Індіанців невблаганно, примусово й брутально виселяли з рідних країв і переміщували до резервацій. Наймоторошнішою виявилася різанина, вчинена вояками Сполучених Штатів 1890 року в таборі індіанців біля струмка Вундед-Ні. Підґрунтям цього слугувала звичайна расистська ідеологія, що її часто висловлювали, коли забирали територію в мексиканців: корінні американці нецивілізовані; вони не використовують землю належним чином. І лише білі американці, бажано протестанти, здатні їх цивілізувати; лише білі американці користуватимуться землею так, як задумав Бог. У 1890-х за межами резервацій перебувала тільки жменька індіанців.

Головну перешкоду для панування Сполучених Штатів у західній півкулі становила Британська держава. Крім Канади, Британія мала колоніальні володіння в Карибському регіоні й чималі економічні зв'язки в Латинській Америці. Наприкінці 1860-х років англо-американські відносини зіпсувалися через рейди феніанців у Канаду й висунуту Вашингтоном вимогу щодо репарацій за шкоду, завдану торгівлі кораблем «Алабама», який збудували в Англії для Конфедерації. Феніанцями були ірландські іммігранти, частина з яких воювала під час Громадянської

* Це були хабарі в десятки тисяч доларів, як згодом засвідчило розслідування в Конгресі. Також цей само російський дипломатичний представник, якого звали фон Стекль, ще й підкуповував американських журналістів.

війни, а тепер вони стали на новий шлях боротьби за незалежність Ірландії. До адміністрації президента Улісса С. Гранта уряд Сполучених Штатів не чинив серйозних спроб зупинити рейди феніанців.

Напруга між Британією і Сполученими Штатами істотно спала завдяки Вашингтонському договору 1871 року. Під час перемовин обидві сторони демонстрували надзвичайну розважливість, позбувшись більшої частини причин для конфронтації. Британці вибачилися за свій внесок у пограбування й знищення, вчинені «Алабамою» та іншими кораблями-рейдерами, збудованими на території Британії, і погодилися на арбітражний суд, щоб урегулювати претензії. Американці відмовилися від своїх вимог щодо відшкодування непрямих збитків, спричинених діями британців під час Громадянської війни у США. Сторони позбулися тривалих суперечок щодо кордону між Сполученими Штатами й Канадою, а також щодо права на рибальство. На перемовинах були й представники *Домініону* Канада (статус, наданий 1867 року, щоби зменшити ймовірність того, що канадці схвалять спроби американців приєднати їхню територію). Вашингтон непрямом визнав новий статус Канади, однак не полишав надій, що колись вона таки стане частиною Сполучених Штатів.

Британці й надалі слугували перешкодою для американського панування в західній півкулі, але не вбачали значної вигоди у змаганні зі Сполученими Штатами на тій арені. Дві країни сперечалися через свої конфліктні інтереси у Коста-Риці, Нікарагуа, Бразилії й Венесуелі, а також щодо питання, хто контролюватиме майбутній канал крізь перешийок між Північною і Південною Америками. У кожному з цих випадків Лондон вирішив потурати американцям, проторувавши шлях для надзвичайно важливого зближення між двома країнами впродовж більшої частини ХХ століття.

Сюардові наступники зберегли його інтерес до Куби, Санто-Домінго й Карибського регіону загалом. До 1880 року вони вирішили, попри Договір Клейтона—Булвера 1850 року, що будь-який канал крізь перешийок мусить бути американським. Зазираючи в майбутнє, вони прагнули мати бази для захисту такого каналу, проте не досягли успіху, як і Сюард раніше.

Під час перебування на посаді державного секретаря Джеймс Блейн, «лицар із плюмажем»* і претендент на посаду президента, діяв, мабуть, найагресивніше із Сюардових наступників, передусім у Карибському регіоні, але також і по всій західній півкулі, де він мав намір заснувати панамериканський митний союз. Блейн організував першу Панамериканську конференцію, яка відбулась у 1889—1890 роках. Він усвідомлював, що Сполученим Штатам конче необхідно посісти провідну роль у обох Америках. Поділяючи звичні расистські погляди,

* Plumed Knight – часто вживане тоді Блейнове прізвисько.

притаманні більшості його земляків, Блейн уважав латиноамериканців нецивілізованими, такими, що потребують морального впливу з боку своїх північних сусідів. Важливо було навчити їх поводитися так, щоб не давати європейцям підстави втручатися в їхні справи. Острах перед таким утручанням продовжував турбувати можновладців у Вашингтоні наступні сто років.

Якось Блейн, підозрюючи британський вплив на претензії Чилі під час протистояння з Перу в Тихоокеанській війні, спробував надати Перу політичну підтримку. Блейнові представники не змогли вдіяти нічого корисного, відштовхнули перуанців, що сподівалися на значну допомогу, і чилійців, які збагнули, що Вашингтон намагається їх позбутися. Відраза чилійців до Сполучених Штатів могла спричинити ту бійку перед баром, унаслідок якої кількох американських моряків убили й багатьох поранили*. Блейнова нездатність упоратися з дипломатичним скандалом, що виник після цього, ледь не призвела до воєнного протистояння між двома країнами. Факти свідчили, що Блейнова агресивна політика не надбала в Латинській Америці друзів для Сполучених Штатів.

У Тихому океані Блейн і Бенджамін Геррісон, тогочасний президент США, на якого працював Блейн, майже змогли приєднати Гаваї. Договір на підставі принципу взаємності, ратифікований 1875 року, прив'язав гавайську економіку, у якій панували американські бізнесмени, до Сполучених Штатів. Наприкінці 1880-х Вашингтон домігся угоди, яка надавала США ексклюзивне право побудувати військово-морську базу в Перл-Гарборі. Спроба королеви Гаваїв Ліліуокалани забрати владу в американських плантаторів спричинила державний переворот, який підтримали моряки з американського воєнного корабля. Адміністрація президента сприяла клопотанню про анексію, що його належним чином обговорювали напередодні Геррісонового відходу з Білого дому. Наступна адміністрація президента Гровера Клівленда збайдужіла до договору про анексію, а втім, неминучим було те, що американці, захопивши контроль над Гавайськими островами, зрештою візьмуть їх під захист Вашингтона.

В останні десятиліття XIX століття Німеччина – ще одна європейська країна, якої американці побоювалися менше, ніж Британії, – стала новим клопотом. Отто фон Бісмарк створив могутню державу, і її піднесення спричинило суперечки зі Сполученими Штатами в західній півкулі, Тихому океані й Африці. У 1870-х – 1880-х роках німці активно діяли в кількох країнах Центральної Америки. Щоб захистити свої інвестиції, вони, не вагаючись, послуговувалися «дипломатією канонерок». Бісмарк прагнув заволодіти колоніями чи принаймні базами в цьому

* Цей випадок стався 16 жовтня 1891 року в чилійському портовому місті Вальпараїсо. Американські моряки зійшли на берег із крейсера «Балтимор», і на них перед баром напала розлючена юрба чилійців.

регіоні, проте, стикнувшись із жорсткою протидією з боку Вашингтона, вирішив, що безпечніше буде розвивати німецькі економічні інтереси в Атлантичному океані.

Африка, особливо Конго, становила другий регіон потенційного тертя між Німеччиною і Сполученими Штатами, хоча тут інтереси американців були значно скромнішими. Американські торговці постійно намагалися знайти нові ринки, а військово-морський флот Сполучених Штатів невпинно вишукував нові вугільні порти й бази, які аж ніяк не заперечували проти розголошення їхньої потенційної комерційної цінності. Відкриття в Конго мінеральних ресурсів пробудило інтерес кількох європейських держав, які тоді змагалися за колонії і протекторати в Африці й Азії. Ніхто у Вашингтоні не прагнув контролювати Конго, проте можливості для торгівлі й інвестицій не вислизнули від горстки дипломатів, політиків і спекулянтів. Найзацікавленіші в таких можливостях вирішили підтримати претензії бельгійського короля Леопольда, який вірив, що він забезпечить американцям доступ до ймовірного ринку в Конго. 1884 року Бісмарк, що не так сильно хотів заволодіти конголезькою колонією, як уявляли американці, скликав конференцію щодо Конго. На його подив, Сполучені Штати, попри свій страх перед уплутуванням у європейські справи, надіслали представника, однак Сенат Сполучених Штатів, який досі з недовірою ставився до будь-яких зв'язків із Європою, не ратифікував договір, що схвалював Леопольдові претензії. Леопольд почав розбудову одного з найжорстокіших колоніальних режимів, який будь-коли існував у світі.

Значно небезпечнішим виявилось справжнє протистояння між американськими й німецькими військовими кораблями в Самоа. Американські бізнесмени проторували шлях до цих островів на півдні Тихого океану, однак 1872 року під впливом цих торговельних інтересів і пошуку військово-морськими силами нових баз офіцер американського флоту уклав договір із самоанськими лідерами*. Головною метою Сполучених Штатів був контроль над Паго-Паго – чудовою гаванню. Самоанці охоче віддали контроль над цією гаванню в обмін на обіцянку, що американці допомагатимуть їм у намаганні позбутися тиску британців і німців. 1879 року американський, британський і німецький консули в Самоа уклали тристоронню угоду про управління островами – скромну вправу з багатостороннього імперіалізму. Британці здавалися втішеними, однак німці – ні. 1885 року німецькі військово-морські сили почали військові дії, спрямовані на захоплення всього Самоа. У відповідь на це американський консул без дозволу проголосив Самоа американським протекторатом. Ані Вашингтон, ані Берлін не були готові підтримувати

* Сенат Сполучених Штатів відмовився ратифікувати цей договір, але 1878 року ратифікував Договір про дружбу й торгівлю з островами Тутуїла й Ауноу.

своїх вояків на полі бою, а умови на островах сприяли відновленню попереднього статус-кво.

1887 року німецькі військові кораблі, захоплені дипломатичною угодою з британцями, прибули в Самоа й скинули короля, засвідчивши намір Німеччини захопити острови. У відповідь на це президент Клівленд надіслав американські військові кораблі, щоб вони захищали американські інтереси. Коли військово-морські сили обох країн розташувалися навпроти, будь-який надмірно запальний артилерійський офіцер міг спровокувати війну, а цього не хотіли ні Бісмарк, ні Клівленд. Бісмарк скликав конференцію в Берліні. У березні 1889 року, ще до проведення конференції, руйнівний ураган ударив по гавані, де стояли обидві флотилії, і знищив їх, усунувши можливість морської битви. Пізніше того ж року представники США, Британії й Німеччини зустрілись у Берліні й уклали нову тристоронню угоду про розподіл влади, за якою Самоа залишалася номінально незалежною, а Паго-Паго й надалі контролювали американці.

Економічні, стратегічні й місіонерські інтереси Сполучених Штатів зумовлювали поширення американського прапора в Тихому океані й залучали країну до складних відносин з азійськими та європейськими державами. Алеутські острови, Гаваї, Мідвей і Самоа слугували проміжними станціями на шляху до Східної Азії, де американці, що шукали можливостей для торгівлі, нових військових баз і душ для спасіння, стикалися з європейськими імперіалістами, а також із корінними народами того регіону.

У Китаї американці активно діяли від народження своєї держави, а тепер вони почали долучатися до очолюваної Британією багатосторонньої імперської системи, нав'язаної китайцям договорами, укладеними після Першої опіумної війни. У Договорі Ванся 1844 року містився пункт про надання режиму найбільшого сприяння, який гарантував американцям усі ті привілеї, що їх європейці домоглися від Китаю силою. Американські товари прибували до Китаю за умовами договірної тарифу, який перешкоджав протекціонізму. Завдяки пунктові про екстра-територіальність американці жили й працювали в Китаї, підпадаючи під дію американського законодавства, тому мінімально переймалися китайськими законами. Американські місіонери-протестанти мандрували країною, бентежачи китайське суспільство, часто їх охороняли американські канонерки. Водночас китайських іммігрантів у Сполучених Штатах, більшість із яких завербували сюди на роботу, утискали, дискримінували, часом убивали й зрештою видворяли з країни, порушуючи їхні права, сформульовані в договорі, ратифікованому за Сьюардової доби. Ставлення до китайців у Сполучених Штатах породило напругу у відносинах Пекіна й Вашингтона, особливо в 1890-х роках.

Японія в десятиліття після того, як Перрі пришвидшив її відкриття для Заходу, теж була змушена погодитися на принизливі договори, що

нагадували ті, які нав'язали Китаю. Хоча вороже ставлення до іноземців панувало й надалі, однак японські лідери після Реставрації Мейджі 1868 року усвідомили необхідність модернізувати свою країну, щоб досягти рівності з великими світовими державами. Західні люди так ніколи й не сягнули того рівня домінування в Японії, яким вони тішились у Китаї. Американські викладачі – місіонери й світські вчителі – відігравали важливу роль у трансформації Японії, однак за зразками для наслідування японці зверталися передусім до європейських країн. Коли еліта Мейджі працювала над конституцією, то найсуміснішими визнала німецькі конституції. Щоб побудувати сучасний військово-морський флот, вона звернулася за допомогою до Британії, а японську армію мали тренувати французи.

Уважаючи колонії та протекторати (цебто імперіалізм загалом) джерелом влади західних країн, Японія пішла війною на своїх сусідів – Китай і Корею, щоби продемонструвати власну силу і щоб до неї ставилися як до рівної. Агресивні дії Японії, навіть розгром Китаю під час Японсько-китайської війни 1894–1895 років, схвилювали лише жменьку американців. У Вашингтоні й серед американців у Китаї панувала думка, що китайцям варто засвоїти урок, потрібно розбудити в них потребу в реформах, які допомогли б їм долучитися до модерного світу. І деякі американці, сповнені надмірного відчуття важливості внеску своїх земляків у відкриття й модернізацію Японії, пишалися досягненнями своїх гаданих протеже.

Однак американців у Кореї, передусім лікаря-місіонера Гореса Аллена, якого невдовзі призначили дипломатичним представником у Сеулі, дії японців збентежили. Невтомний пошук нових ринків іще 1867 року зумовив спроби укласти договір із Кореєю. Хоча корейці неодноразово відмовляли американцям, та все ж 1882 року військово-морський флот Сполучених Штатів досяг успіху (за допомогою Китаю) й уклав договір, схожий із тими, які США уклали з Китаєм і Японією. Дві країни налагодили дипломатичні відносини, і Корея надала Сполученим Штатам статус держави, яка користується режимом найбільшого сприяння, а також дозволила американцям жити в портах, відкритих для торгівлі за договором, і значною мірою звільнила цих американців від дії корейського законодавства. З огляду на політику американці опинились у скрутній ситуації. Вони ніколи не розуміли статусу Кореї як держави, залежної від Китаю, або того факту, що китайці намагалися використати американців, щоб захистити свої інтереси на Корейському півострові від спроб японців узяти його під контроль. Торгівля з Кореєю виявилася незначною. Загалом Сполучені Штати були другорядним гравцем у корейських справах, бо не відігравали в цьому регіоні тієї помітної ролі, яка належала китайцям, японцям і росіянам.

У своїй країні американці потерпали від хаосу, спричиненого революційними подіями в промисловості, транспорті й комунікації. Позаяк

економічні цикли як істотну частину капіталізму не регулювали, вони породжували періодичний безлад в економіці, повсюдне нещастя для малого бізнесу й робочої сили в промисловості. Разом із безробіттям зростало й вороже ставлення до іммігрантів, які конкурували за робочі місця й часто працювали за нижчу зарплатню. А фермери стикнулися з незбагненою конкуренцією з-за кордону, яка знизила ціну на їхній урожай.

Після кількох років швидкого зростання 1873 року економіку спіткав перший колапс. Паніка 1873 року була значною економічною депресією, яка тривала до 1879 року, хоча чимало царин суспільства продовжували бідувати й після цього. Банки й залізничні компанії збанкрутували, фабрики й заводи звільняли робітників. Безробіття зросло в десятки разів, а про значне зниження зарплатні годі й казати. Заворушення робітників занепокоїли країну, особливо страйк залізничників 1877 року, на який федеральний уряд відповів смертоносним насильством.

Як і завше, низька зарплатня й зменшення купівельної спроможності зумовили недоспоживання, спад на внутрішньому ринкові. Виробники як сільськогосподарських, так і промислових товарів задля полегшення свого становища експортували товари, розраховуючи на зовнішні ринки. Конкуренція за іноземні ринки нерідко вимагала зниження цін, що своєю чергою зумовлювало подальше скорочення зарплатні. А тоді настала Паніка 1893 року — чергова велика депресія, яка в середині 1890-х довела країну до зубожіння. Найпоширеніше тлумачення цих економічних депресій зосереджувалося на надлишковому виробництві (надміру товарів, що не реалізовувалися на внутрішньому ринкові), яке посилювало нав'язливе прагнення до зростання експорту.

Офіцери американського військово-морського флоту постійно прагнули більшої кількості кораблів і баз, більшого бюджету для флоту, сподівалися на допомогу від бізнесменів і привертати увагу до потреби в могутньому військово-морському флоті, який захищатиме торговельний флот країни. Найуспішнішим лобістом військово-морського флоту був капітан Альфред Теер Меген, чия книжка «Вплив військово-морських сил на історію» (1890) здобула шанувальників як серед впливових політиків у Штатах і за кордоном, так і серед провідних бізнесменів. Меген доводив, що уроки минулого свідчать про потенційну цінність військово-морського флоту Сполучених Штатів для американської економіки: якщо йому дати достатню кількість кораблів, передусім великий бойовий флот, то він зможе захищати торгівлю від конкурентів і створить нові можливості за кордоном. І, звісно, йому будуть потрібні бази по всьому світові, з яких він здійснюватиме військові операції. У 1890-х Сполучені Штати почали будувати першокласний військово-морський флот, як і пасувало країні, що прагнула стати світовою державою.

Попри зусилля таких високих посадовців, як Блейн, Вашингтон відповідав лише за невелику частину поширення американського впливу

за кордоном у 1880-х – на початку 1890-х років. Інтереси Сполучених Штатів у всіх куточках земної кулі тоді просували шукачі нових ринків і нових можливостей для інвестицій, володарі економічної влади. Американці й обрані ними лідери не надто хотіли здобувати території, населені іншими расами, проте інвестори придбали величезні обшири землі на Гаваях, у Мексиці, на Кубі й у різних куточках Центральної Америки. Вони керували плантаціями цукрової тростини, вирощували банани й ананаси, відкривали шахти, розвідували нафтові родовища, будували залізницю. У деяких випадках вони створили перші мультинаціональні корпорації. До цього всього мали стосунок як власники відомих прізвищ Карнегі, Доул, Морган і Рокфеллер, так і чимало менш знаних осіб. На експортному ринкові чільне місце посідав сільськогосподарський сектор, що залежав від іноземного придбання кукурудзи й пшениці, текстильних виробів і тютюну. То була епоха, коли панував міф про китайський ринок – мрія, що сотні мільйонів китайців споживатимуть надлишок американських товарів (насправді Японія, а не Китай мала змогу стати головним імпортером американських товарів). Роль Вашингтона полягала в розширенні й удосконаленні консульської служби.

Місіонери й туристи теж очолювали контакти Сполучених Штатів зі світом. Діяльність американських місіонерів найпомітнішою була в Східній Азії, передусім у Китаї, почасти на це вплинуло те, що європейці вже наглядали за більшою частиною решти язичницького світу. Лєвова частка того, що американці дізналися про Китай у останній третині ХІХ – першій половині ХХ століття, походила від місіонерів і їхніх нащадків. Крім цього, хоча Європа й надавала обмаль можливостей для проповідування протестантизму, зате пропонувала чудові можливості для туристів, книжки й розповіді яких формували погляди американців на Старий світ.

Права людини були ще однією проблемою, яка постала за цієї доби. У своїй країні американці мучили й навіть убивали корінних американців, афроамериканців і китайських іммігрантів. Клопоти виникали тоді, коли жорстоко поводитися з іншими іммігрантами – приміром, італійцями. А втім, у Штатах виникла тривога щодо ставлення британців до Ірландії та антиєврейських погромів у Росії. Американці ірландського походження припинили рейди до Канади, проте оскільки федеральний уряд помітно не втручався, то вони озброювали терористів на своїй батьківщині й продовжували так чинити впродовж більшої частини ХХ століття. Вашингтон, стурбований впливом до Сполучених Штатів зубожілих, бідолашних євреїв, висловив протест проти російської політики, яка примушувала їх емігрувати. Цю проблему врешті легко владнали, запровадивши нове законодавство про імміграцію, що скоротило для іммігрантів із Європи можливості в'їхати до Сполучених Штатів.

Отже, 1896 року, напередодні президентських виборів і лише за кілька років до початку нового століття, країну охопила тривога. На-

слідки Паніки 1893 року ще давалися взнаки. Відбувалися великі заворушення робітників, які всюди придушували силою: зазвичай компанія наймала бандитів, однак іноді залучали урядові війська. Про тривогу в сільськогосподарських регіонах свідчила поява Популістської партії та кандидатура Вільяма Дженнінґза Браяна на президентських виборах. Сили, які тоді перемогли, цебто республіканські представники ділових кіл, зосередилися на збільшенні експорту товарів, щоб оживити економіку. Браянів заклик до «вільного карбування срібних монет» (*Free Silver*), цебто до інфляційної монетарної політики, не знайшов відгуку в більшості виборців.

Через 30 років після того, як американці під час Громадянської війни зчепилися щодо проблеми рабства й звільнили афроамериканців, вільні чорні чоловіки і жінки підлягали «законам Джима Кроу»* й потерпали від жорстокості Ку-клукс-клону. У ставленні до корінних американців, іммігрантів із Китаю, а також Східної і Південної Європи панував расизм як на півночі країни, так і на півдні. Расизм настільки глибоко проник у суспільну мораль, що неминуче поширився на налагодження міжнародних відносин.

За доби після Громадянської війни повсюдно, особливо в середовищі еліти, панувало бажання, щоби країна посіла гідне місце серед великих держав. До 1890-х років для цього з'явилися й економічні підстави, і достатня кількість населення. Сполучені Штати перебували за крок від того, щоб перетворитися на головну промислову державу світу. За кількістю населення серед усіх держав Штати посідали друге місце після Росії. Зростав військово-морський флот. Меген, Теодор Рузвельт, Брукс Адамз і Генрі Кебот Лодж, спостерігаючи за подіями за кордоном, усвідомлювали, що відбувається новий вибух імперіалізму. Європейські країни знову прагнули експлуатувати слабші держави, а японці це наслідували, уважаючи імперіалізм шляхом до поваги й національної могутності. Сполучені Штати виникли в протистоянні з імперіалізмом, і вони цуралися створення заокеанської імперії, хоча розбудовували імперію на своєму континенті. Однак вони повільно рухались у тому ж напрямі, що й інші держави, які зростали впродовж своєї історії: до панування над такими слабкими сусідами, як Мексика та кілька країн у Карибському регіоні й Центральній Америці. Сполучені Штати запровадили протекторати на Гаваях і в Самоа. Вони брали участь у багатосторонньому імперіалізмі, який контролював Китай від середини XIX століття, і діставали з нього користь. Коли посилилася здатність американської держави поширювати свій вплив за кордоном,

* Jim Crow laws – так у США називали закони, що обмежували права афроамериканців і запроваджували систему расової дискримінації і сегрегації. Ці закони діяли від кінця 1870-х до середини 1960-х років.

то навряд чи щось могло завадити їй наслідувати дії інших великих імперських держав.

Програма Республіканської партії 1896 року закликала до протекціоністських тарифів, щоби зберегти американський ринок для американських товарів, і до договорів на підставі принципу взаємності, щоби забезпечити іноземні ринки надлишком товарів – будь-якими промисловими чи сільськогосподарськими товарами, яких не могли спожити всередині країни. Ця програма стверджувала, що Сполучені Штати повинні контролювати Гаваї, що в Нікарагуа треба побудувати канал крізь перешийок між Північною й Південною Америками, і цей канал Штати мають використовувати монополю, що варто купити Данську Вест-Індію, щоби створити військову базу, яка захищатиме канал. Констатувавши жорстоке повстання на Кубі, окремий пункт програми, присвячений зовнішній політиці, закликав Сполучені Штати діяти мирним шляхом, щоби острів здобув незалежність. Це була політична програма, яка пасувала державі, що зростала й передчувала майбутню вагомішу роль у вирішенні економічних, політичних і стратегічних питань на міжнародній арені. Обравши Вільяма Маккінлі, кандидата від Республіканської партії, американський народ отримав президента з навичками й амбіціями, потрібними для здійснення експансіоністської зовнішньої політики.

Точкою неповернення в американській зовнішній політиці стала Іспансько-американська війна 1898 року. Хоча претензія на винятковість продовжувала жити в самообразі американців, однак Сполучені Штати відкрито відмовилися від апелювання до моральної уяви: американські лідери безсоромно вирішили змагатися за світове панування, використовуючи для цього підкорені народи. Ці лідери ніколи не припиняли висловлювати свої переконання за допомогою тих ідеалів, на підставі яких створили американську державу (і які часом були для них корисними), проте після запеклих суперечок, сповнені ясного розуміння обраного шляху, вони вирішили перетворити Америку на ще одну імперіалістичну державу.

З огляду на минуле війна здавалася неминучою. Упродовж усього XIX століття президенти, дипломати, бізнесмени й рабовласники жадали захопити Кубу. Американські економічні інтереси на острові були надмірними, його стратегічну цінність американці визнавали здавен. Колись Куба могла би стати частиною Сполучених Штатів. 1898 року спроби іспанців придушити повстання, що вирувало на Кубі, схвильовали багатьох американців. Мадрид проігнорував різні пропозиції щодо визнання незалежності Куби, яке було на часі. Маккінлі належав до тих, хто волів, аби Сполучені Штати здобули контроль над островом, бажано мирним шляхом, а якщо ні – тоді в інший спосіб. Також країною ширилася думка, що Сполучені Штати зобов'язані покласти край стражданню кубинського народу. Із великою владою з'являється

і велика відповідальність — це тема, що повторюватиметься впродовж усієї історії американської держави. Справді, тривале заворушення на Кубі загрожувало американським економічним інтересам, але Вашингтон міг легко зважитися на інтервенцію з гуманітарних міркувань — як задля ідеалів американської держави, так і задля власної вигоди.

Мирне врегулювання боротьби кубинців за незалежність виявилось недосяжним. Стривожена еспанська королева побоювалася, що відмова від острова може ослабити еспанську монархію. Її радники знали, що війна зі Сполученими Штатами можлива, а в самій Іспанії чи в інших європейських країнах лише жменька вірила, що німецьке еспанське військо має хоч якийсь шанс здобути перемогу в цьому конфлікті, однак поразка у війні більш почесна, ніж боягузлива капітуляція. Тож обидві країни були приречені на безглузду збройну конфронтацію.

Єдиний раз в історії Сполучених Штатів у квітні 1898 року війну оголосив не президент, а Конгрес. Два інциденти в лютому неабияк розпалили воєнну лихоманку. Спершу з'явилася публікація листа еспанського дипломатичного представника у Вашингтоні, який ображав Маккінлі й твердив, що Іспанія не має наміру здійснювати справжні реформи на Кубі. Після цього стався вибух на панцирнику військово-морських сил США «Мейн», що стояв у порту Гавани, — можливо, нещасний випадок, у якому повсюдно звинувачували Іспанію. Маккінлі й надалі безуспішно намагався дійти мирного врегулювання, викликавши цим відразу в занепокоєних американців. А втім, він не тривожився, коли Конгрес учинив по-своєму.

У планах військово-морського флоту Сполучених Штатів на випадок війни з Іспанією йшлося про знищення еспанської флотилії в Манільській затоці. Теодор Рузвельт, заступник міністра військово-морських сил США, надіслав наказ про напад адміралові Джорджу Дьюї, командувачеві Азійського флоту, кораблі якого легко розгрошили бідолашні еспанські судна.

Бойові дії проти еспанців на Кубі теж завершилися цілковитою перемогою не надто компетентних американських військ. Причиною більшості втрат серед американських вояків були тропічні хвороби. Поправка Теллера до спільної резолюції Конгресу про війну, втім, перешкоджала Маккінлі анексувати острів. Ця поправка забороняла проголошувати американське панування над Кубою — безкорислива заява, від якої через кілька років спритно відцурались і завдяки поправці Платта, яку внесли до Конституції Куби і яка давала Сполученим Штатам право на інтервенцію, щоб забезпечити порядок, і завдяки торговельній угоді на підставі принципу взаємності 1903 року, яка прив'язала економіку Куби до економіки Сполучених Штатів.

Значно складнішою виявилася проблема, як учинити з Філіппінськими островами. Тут теж спалахнуло велике антиколоніальне повстання, учасники якого сподівалися на американську підтримку, але не

хотіли американського контролю. Повстанці разом з американськими солдатами воювали супроти еспанців, однак шойно Еспанія капітулювала, як з'ясувалося, що завдання в переможців цілком різні. Маккінлі ніколи не мав наміру зректися Манільської затоки. Для нього і його радників питання полягало лише в тому, наскільки більшу частину Філіппін муситимуть захопити Сполучені Штати, щоб забезпечити свою військово-морську базу в Манільській затоці. Не підлягало сумніву й те, що ці острови цікавили німців і, певно, японців теж. Американці, мабуть, мали контролювати острів Лусон, щоб захистити Манілу, і Маккінлі врешті вирішив, що Сполучені Штати повинні будуть захопити решту Філіппінських островів, щоб захистити Лусон.

Філіппінці, що воювали за свою незалежність, не схвалили рішення американців посісти місце еспанських колонізаторів. Вони не бажали змінити одних визискувачів на інших. 1899 року вибухнула повномасштабна війна між збройними силами Сполучених Штатів і філіппінцями, яким Вашингтон намагався нав'язати блага американської цивілізації. Ця війна тривала приблизно три роки, і під час неї обидві сторони вчиняли звірства. До неосвічених корінних мешканців американці застосовували метод, який називали «водолікуванням» (*water cure*): полоненим у горло силоміць уливали брудну воду, намагаючись видобути з них потрібну інформацію. На чолі американських військ, які здобули перемогу в цій війні, перебували загартовані у війнах з індіанцями ветерани, що ляли расистськими слівцями філіппінських «гугу»* й «нігерів», з якими воювали. Під час бойових дій загинуло понад чотири тисячі американців. Лягли кістями приблизно 20 тисяч філіппінських комбатантів, і понад 200 тисяч філіппінських цивільних осіб умерло внаслідок війни.

Усередині американської держави існувала невелика кількість затятих противників ідеї того, щоби Сполучені Штати відкрито грали роль імперіалістичної держави, нав'язували своє панування людям інших рас, яким ніколи не судилось отримати американське громадянство. Та все ж у країні домінувало почуття національної гордості за те, що американці взяли на себе «тягар білої людини» (Радьярд Кіплінг) і виконують за кордоном давню місію – несуть язичникам християнство й демократію. Імперіалізм мав стати головним питанням президентської передвиборчої кампанії 1900 року, проте не став: Браянові спроби критикувати імперіалізм виглядали жалюгідно, і Маккінлі легко вдруге переміг на президентських виборах. Америка зоставалась імперією, й успішний розвиток відновився.

* Слово «goo-goo» (або «gugu») у США використовували для зневажливого позначення мешканців Філіппінських островів. Американські вояки під час Філіппіно-американської війни 1899–1902 років першими почали вживати це слово в такому значенні, утворивши його, мабуть, від тагальського «гугус» – «дух-охоронець».